

értettem volna meg a magyar művész kísérletének kivételes újszerűségét, eredetiségét.”

Aligha kaphatnánk jobb összegezést a kis könyv jelentőségéről e néhány sornál. Az esszék ugyanis elkalauzolván az olvasót világszerte ismert és elismert nagy alkotások birodalmában, megmutatják a rokon természetű honi törekvések „kivételes újságát, eredetiségét”. Az autochton honi művészet jóformán ismeretlen, legföljebb ha tucatnyi alkotót számláló, ám jelenségként (s jelentőségében) korunk elsőrendű művészi tendenciáival összemérhető irányról számolnak be. Azt mutatják meg, hogyan keletkezett s bontakozott ki az orosz-szovjet konstruktivizmus, és Kassák Lajos hatására egy önálló, életteljes, forradalmi fejlődés honunkban; hogyan vált néhány innen elindult nagy alkotó később világszerte ünnepezt mesterré s főként hogyan folytatják s gazdagítják itthon — összehangzóan a világ nagy ritmusával — ezt a nagy tradíciót ma is, még a műértő közönség által is alig ismerten, elsőrendű szobrászok s festők, öregek s fiatalok — vagy tán nem is fiatalok már, hisz nehéz sorban hamar öregszik az ember. Elsősorban az ő munkájukról szól, s rég esedékes „fölfedezésüket” szolgálja Sík Csaba könyve. Első kalauz egy kivételesen gazdag s eredeti szépségekkel teljes honi tájhoz, melynek megismerése egyúttal eligazítja az olvasót a konstruktivista örökség szerteágazó, egész világot behálózó útjain. A könyvre is érvényes az, amit Sík Csaba Kemény Zoltán művészetéről megállapít: „... a részt nemcsak a másik résszel, hanem az egészszel is kapcsolatba hozza.” Az ellentétek ama találkozási pontjait keresi, melyekben a művészet az univerzálissal viszonyítja a honit, az időtlenséghez a kort, az anyag töretlen egyetemességéhez: az egyedi alkotást, a természet teljességéhez a pillanatnyi látványt, a technológia globális dinamizmusához az ember törekény gépjátékait. Hisz „az univerzálissal csak olyan valami lehet korrelációban, amiben már magában is megvan az univerzalizitás, vagy lehetősége, szándéka, követelménye” — tanította Fülep Lajos. Ez a könyv az ő szellemében keresi a választ az ő kérdésére: van-e a modern magyar művészetnek nemzeti jellege, s nemzeti jellegének egyetemessége? És az egyértelmű válasz tett is egyben: figyelmeztetés, hogy becsüljük meg jobban értékeinket, mert nélkülük mérhetetlenül szegényebb lenne a magyar művészet. (*Magvető, 1972.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

Vajda Lajos Emlékkönyv

Kevés olyan törekény és töredékes, ívében, tartalmában és hatásában mégis: annyira jelentős, sajátos és különálló alkotói pálya van századunk magyar festészetében, mint Vajda Lajosé. „... életműve a magyar avantgarde művészileg legmáradandóbb tette” volt, állapítja meg Németh Lajos a *Modern magyar művészet* című monográfiájában; „... életműve nemzedékeknek lesz megrázó élmény”, írja ugyanekkor a *Népszabadságban* Rózsa Gyula.

Eredeti értékén és teljes hatásában ma még talán fel sem tudjuk mérni ezt a nagyon rövidre szabott alkotói folyamatot. Vajda 1941-ben halt meg tuberkulózisban, mindössze 33 évet élt. Az önmaga teljességére talált művésznak a kupola felhúzására talán annyi idő sem adatott, mint Petőfinek. Ugyanakkor szegénysége okán képei a legromlandóbb anyagokra kerültek (mintha a katedrálisokat agyagból építették volna fel): eszköze néhány szín, de főleg a fekete szénrúd, képeinek felülete szétmálló csomagolópapír. Esztétikai hagyatéka képzőművészeti alkotásaiból, egyidejűleg a feleségéhez, Vajda Júlia festőhöz írt leveleiből olvasható.

Ronccsa lett testével olyan éltető forrást szívott be a föld, amely ha megmarad, elér az óceánig: a nagyvilág előtt a bartóki művel említhető. A zenész és a festő szándékai és indítékai közösek (Vajda boldogan vallja ezt), és nem kevésbé közös az eredmény: a festő is kiszűrte a népművészetből a „dolgoznak titkos, elvont lényegét”, és ebből teremtette meg a maga annyiszor támadott és nagyszerű hitekkal vállalt „konstruktív szürrealista sematikáját”, a formát, amihez alapvető élményt múlt és jelen, népi és modern állandó kölcsönhatása adott. Vajda Lajos művészete végül is a Zenét és más késői műveket alkotó Bartók világához hasonlóan, még üldözöttségük is rokonítható. Így látja ezt 1962-ben Mario de Micheli is: „... rövid cikkemmel csak azt kívántam elérni, hogy megtörjem a csendet századunk második generációjának egyik jelentős művésze körül, aki egyben Kelet-Európa legkiválóbb festői közé tartozik.”

Vajda alkotói világában a pravoszláv egyházi, a Szentendre környéki népi és tárgyi emlékek képe párosul a legtisztább és legnemesebb szándékú korszerűséggel, de már a főiskoláról „destruktív modernisége” miatt tanácsolták el, a Párizsban töltött négy esztendő jelentette a megtisztító peregrinációt. 1935-től aztán haláláig leginkább Szentendrén élt és alkotott. A csontig tisztító szegénység, a ház padlása, ahol dolgozott („... igen, nekünk az úttörők szerepét kell vállalni...” — írja), a modern magyar művészet talán legsorvasztóbb kemencéje volt. Nincs is kortárs, akiéhez Vajda szegénységét és áldozatát hasonlítani lehet. És ugyancsak kevés, akivel művészetének értékeit.

De mindez csak ingatag megállapítás addig, amíg valóságáról csak kevesen győződhetnek meg: Vajda művészetének felmérésére és teljes publikációjára csak kísérletek történtek, és kevés maradéktalan, mindent vállaló igazolás. Tiszta, nemes és jó szándékú kísérletek ezek — ilyen ezúttal az Emlékkönyv is —, az utóbbi idők tárlata Szentendrén (1966), Székesfehérvárott (1969) és a festő szülővárosában, Zalaegerszegen (1970), egyidejűleg Párizsban (1962, 1968) is. Vajda első valóságos bemutatkozása halálának második évfordulóján valósult meg, azóta Budapestet majdhogyan elkerülték a kiállításai. Egy apró termetű könyvecskét kivéve (Mándy Stefánia értő portréja A Művészet Kiskönyvtára sorozatban — 1964) és egy nemrégiben kiadott reprodukciós mappát ugyanígy, Vajda megközelítésének egyetlen forrásai a katalógusok. Minden megjelenése kapcsán ismételt támadások kereszttüzebe kerül. És kerül mindaddig, amíg csak elvétve beszélünk róla, egy teljes bemutatón nem látjuk alkotásait.

Van valami csodálatra méltó erő abban, hogy a több mint három évtizede meghalt művész barátai és kortársai mellett az ifjúságból is annyi szenvedélyes hitet és vallomást vált ki, és hasonló izzású polémiát az ellenfeleiből. Még utóéletében is krisztusi sors az övé. Ebből a szemszögből Vajda munkássága Bartóké mellett Kasákéhoz hasonlítható, egykor maga is a Munka kör tagja volt.

Vajda emlékkönyvét a Magvető karácsony előtt jelentette meg, a kitűnő reprodukciók előtt szép válogatást a festő leveleiből, mellettük a kortársak emlékezéseit, a művészlől szóló cikkeket és tanulmányokat. Ámos Imre naplójának részletei Vajda halálának megrázó eseményeit vetítik elénk; a jó barát, Bálint Endre egykori és mai írásai (1938—1968 közöttiek) megrázó hittel és ragaszkodással állnak Vajda és művészete mellé. Bálint belső tűzzel és szép lendülettel áldott vallomásait teljes alkotói azonosság jellemzi, hasonlóképpen Mándy Stefánia higgadtabb és filozofikus mélységű tanulmányait. Mezei Árpád, Kállai Ernő és mások írásai a festőt még személyesen ismerők üzenetét jelentik, a mai generáció szavát Rózsa Gyula, Karátson Gábor, Körner Éva, Passuth Krisztina, Németh Lajos, a külföldet Françoise Choay, René Berger, Mario de Micheli képviseli. Vajda jelentőségének értelmezésében mindannyian egyetértenek (akad néhány ellenvélemény is a kötetben idézett írások között), művészetét sokféle oldalról kísérik megközelíteni. A szerkesztő olykor elnéző volt, mert a több írással szereplők mondatai között néhány ismétlődő akad. És szívesen olvastuk volna a tanulmányokban olykor megidézett, de a kötetben nem szereplő írásokat. Legkivált B. Szabó György „dialogus-montázsát” (Írás Vajda Lajosról), amely a HfD 1962. januári számában olvasható, Hamvas Béla és

Kemény Katalin misztikus elemzését a Forradalom a művészetben című egykori monográfiából (1947).

A könyv kiemelkedő értéke a közel száz reprodukció (amelyek között színes sajnósnem akad), Vajda képeinek eddig leggazdagabb lelőhelye. Hiányérzetünket éppen a kötet kissé „ünnepélyes” volta fokozhatja még: ismét egy lehetőség csúszott ki a teljesebb dokumentációra a kezeink közül. Hiába kerestük Vajda gondosan összeállított életrajzi kronológiáját, a vele kapcsolatos bibliográfiáját, műveinek a reprodukáltaknál teljesebb jegyzékét. Ez végül is a tervezett tárlat katalógusára marad.

A tetemes adósságot törlesztő kötet bizonyonnyal figyelmeztet a további, Vajdával és másokkal kapcsolatos adósságainkra. Az Emlékkönyv előszavát Dévényi Iván írta, és hasonló tanulságokkal zárja a kiadvány szerepéről és értékéről vallottakat. Reméljük, nem maradnak megvalósíthatatlanul. (*Magvető, 1972.*)

B. F.

Koczogh Ákos: A modern művészet útjai

Aligha hihető, hogy Koczogh Ákos könyvének, „A modern művészet útjai” címűnek kiadója, a Népművelési Propaganda Iroda — mai körülményeink között — hasznosabb kultúrpolitikai gesztust tehetett volna, mint épp e népszerűen eligazító, s ugyanakkor szakszerű mű kiadását. Hiszen a közelmúlt művészeti produktumait — a képzőművészet, az irodalom, a zene, az építészet, az iparművészet, a fotó, a formatervezés terrénumát — fűrészelve, lépten-nyomon kiütözik a közönség tájékozatlansága. Tétovaság, zavarodottság keveredik a nagyközönség köreiben a természetes, ösztönös jó ízlésből fakadó ítéletalkotással.

„Kísérleti áttekintést adunk — jegyzi meg szerényen a könyv bevezetőjében a szerző. — Gondolkodásra készítő kísérlet vázlata ez, olyan szándékkal, hogy a művészetek közös vonásaira utaljon, hogy tájékozódni, s magunkra ismerésre segítsen.”

„Kísérlet vázlata?” Vitatkoznunk kell Koczogh Ákossal erre vonatkozóan. A 325 lapos, takaros külsejű könyvet akkor sem tekinthetjük „vázlat”-nak, ha a tömondatok szűkszavúságával jellemez olykor egy-egy művészeti irányzatot. Hiszen ezek a cicomátlan, a tudalékos nyakatekertséget, a „műítések” olykor csinált nyelvezetét kerülő tömondatok — csupa telitalálat. Egy-egy irányzat vagy irányultság legdöntőbb jegyeinek bravúros kiemelései. Hogy mindjárt példával is előálljunk: olvassuk el a tanulmánynak is beillő fejtegetést az „Alapformák művészeté”-ről, a kubizmusról. Már az első mondatokkal érzékelhető közelségbe hoz egy alapjában véve eléggé bonyolult problémakört: „A kubizmus elődeit nem kell messze keresnünk. Ott van a gyermek kockajátékában, kis olasz vagy spanyol falvak agyagból vert, kőből rakott doboz alakú házacskaiban. Minden gyerek benne él öntudatlanul, ösztönösen a kubizmus világában, csak felnőtt korára felejt el, mert közben annyi lényegtelen külsőséggel cifrázza ki környezetét, hogy a lényegről el is felejtkezik... Elfelejtjük a határos, csillogó, meglepő látszat miatt azt, amire minden építmény épült, elfelejtjük a dolgok szerkezetének tiszta egyszerűségét.”

Kell-e ennél gyökösebb, tisztább megfogalmazása az irányzat jellegének?

Koczogh Ákos az „Építő művészet” című fejezetben a konstruktivizmus lényegét is a nagy műveltségű tudós biztonságérzetével fogalmazza a beavatatlank számára is közérthetővé. Az irányzat lényegéről írja: „A konstruktivizmus képi matematika. Tehát: nem a valóságot fordítja le a saját képi, szobrászi nyelvére, hogy segítségükkel, mint érzékletes képekkel behatolhasson a valóságba, hanem megteremti a saját törvényeit, melyek hasonlóak a matematikához, s melyekhez esetleg a természetben is találhatóunk analógiákat.”